

ÇAKA BEY

kumandanlar teslim şartlarına uymayıp Türk kuvvetleri adayı boşaltırken âni bir hücumla Çaka Bey'in donanmasını tahrip ettiler. Bir müddet sonra Sisam adası da Bizans'ın eline geçti.

Çaka Bey kısa zamanda "droman" denilen hücum gemileriyle çifte kürekli ve üç kürekli gemilerden oluşan yeni bir donanma hazırladı. Midilli, Sakız, Sisam ve Rodos'ta tekrar hâkimiyet kurdu. Fethilerini Çanakkale Boğazı istikametine doğru genişletti. Edremit ile Bizans'ın gümrük kapısı olan Abydos'u aldı. Hedefi muhtemelen Trakya'yı geçip İstanbul'a ulaşmaktı, ayrıca donanmaya da hareket emri vermişti. Onun bu faaliyetleri hem damadı I. Kılıcarıslan hem de İmparator Aleksios'u tedirgin etmişti. I. Kılıcarıslan, Çaka Bey'in ülkesini kendi yayılma sahası olarak görüyordu. Bu durumun farkında olan imparator, Çaka Bey ile I. Kılıcarıslan'ı birbirine düşürmek üzere faaliyete geçti. I. Kılıcarıslan'a yazdığı bir mektupta Bizans'tan ziyade kendisinin tehlike içinde bulunduğunu bildiriyordu. Bu çabaları sonucu iki Türk hükümdarı aradaki akrabalığa rağmen birbirine düşman oldu. I. Kılıcarıslan ordusuyla Çaka'ya karşı harekete geçerken bir Bizans donanması da denize açılmıştı. Abydos'ta bulunan Çaka Bey niyetini öğrenmek için damadının yanına gitmeye karar verdi. Görüşme teklifini kabul eden Kılıcarıslan onu tertip ettiği bir ziyafet sırasında öldürdü. Çaka'nın bizzat damadı tarafından öldürüldüğünü kaydeden Anna Komnena, katil tarihini 1097 olarak vermemekteyse de bunun yanlış olduğu anlaşılmaktadır. Zira Kılıcarıslan'ın Çaka problemini halletmeden ve Bizans'la barış yapmadan 1096'da Malatya'yı muhasaraya gitmesi imkânsız görülmekte, ayrıca 1097'de Haçlılar'ın İznik'i aldıkları ve Kılıcarıslan'ın Anadolu içlerine çekildiği bilinmektedir. Buna göre Çaka Bey'in öldürülüş tarihi 1095 olmalıdır.

Ölümünden sonra kuvvetleri dağılan, kurduğu sahil beyliği ortadan kalkan Çaka Bey, iyi bir teşkilâtçı ve denizci olup Ege sahillerinde ilk Türk tersanesiyle donanmasını meydana getirmiş, İzmir ve civarında ilk Türk yerleşmesini sağladığı gibi bu bölgelerin daha sonra Türkmen beylikleri tarafından fethine de zemin hazırlamıştır. Ayrıca Anadolu Selçukluları ile Balkanlar'daki Peçenekler'i bir araya getirip Bizans'ın yerinde büyük bir Türk devleti kurma ideali peşinde koştuğu da söylenebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İzmir'i İlk Zabeden Selçuk Kahramanlarından Çaka Bey (İzmir Rehberi içinde), İzmir 1934; Mükrimin Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi, Selçuklu Devri I: Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1934, s. 70; a.mlf., "Dânişmendliler", *İA*, III, 468-479; Akdes Nimet Kurat, *Çaka, Orta Zamanlarda İzmir ve Yakınındaki Adaların Türk Hâkimi*, İstanbul 1936; a.mlf., *Çaka Bey, İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi*, M. S. 1081-1096, Ankara 1966; a.mlf., *Peçenek Tarihi*, İstanbul 1937, s. 8, 164-166, 197-201, 208-211, 216-217; *Dânişmendnâme, La Geste de Melik Dânişmend I* (nşr. I. Melliokoff), Paris 1960, s. 85-86, 122; Anna Komnena, *The Alexiad* (trc. E. A. S. Daves), London 1967, s. 183-187, 198, 214-220, 273, 280, 281, 360; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasî Tarih, Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)*, İstanbul 1971, s. 11, 84, 87-95, 97, 98, 99, 101, 104, 126, 128, 131, 150, 339; László Rásonyi, *Tarihte Türklük*, Ankara 1971, s. 133, 138, 193-194; Türkmen Parlak, *Ege Denizinde İlk Türk Derya Beyleri*, İzmir 1979, s. 17-38; G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* (trc. Fikret İşiltan), Ankara 1981, s. 332-333, 339; Coşkun Alptekin, "İzmir Türk Beyliği (Çaka Beyliği)", *Tarihte Türk Devletleri*, Ankara 1987, II, 476-480; Mücteba İlgürel, "Türklerin Batı Anadolu Sahil Güvenliğine Verdikleri Önem", *Prof. Dr. Ercüment Kuran'a Armağan*, Ankara 1989, s. 11-124; Oktay Aslanapa, "Türk Denizciliği ve Selçuklu Tersaneleri", *TK*, sy. 146 (1974), s. 69; İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklu Çağındaki İzmir Türk Beyi'nin Adı: Çaka mı, Çağa mı, Çakan mı?", *TD*, XXXIV (1984), s. 55-60.

MÜCTEBA İLGÜREL

ÇAKIR AĞA KONAĞI

Birgi'de Türk sivil mimarisinin en güzel örneklerinden biri olan konak.

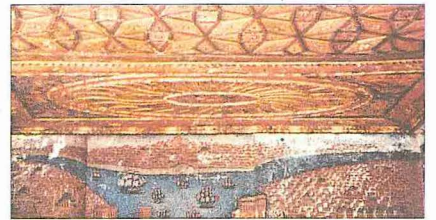
İnşa tarihi tam olarak tesbit edilemeyen konağın, Osmanlı baroğunu yansıtan mimari ayrıntılarından ve süsleme unsurlarından hareketle, I. Abdülhamid (1774-1789) veya III. Selim devrinde (1789-1807) yapıldığını söylemek mümkündür. Konağı inşa ettiren ve Birgi halkı arasında "Çakırlar'ın Tahir Bey" adıyla anılan kişinin, o tarihlerde dericiliğin canlılığını koruduğu bu şehirde debbağhaneleri bulunan varlıklı bir zat olduğu söylenmektedir. Cumhuriyet döneminde yerli ve yabancı birçok araştırmacının dikkatini çeken konak, Ödemişli hukukçu ve sanat sever Mutahhar Başoğlu'nun himmetleriyle onararak çökmekten kurtarılmış ve yine aynı zatın teşebbüsleri sonucunda kamulaştırılarak müzeye dönüştürülmüştür.

Konağın günümüze ulaşabilen kısmının, asıl ana binayı teşkil eden harem bölümü olduğu anlaşılmaktadır. Arka bah-

çede bulunduğu tahmin edilen selâmlık ve diğer müştemilâtın bütünüyle ortadan kalkmış olmaları sebebiyle konularını ve mimari özelliklerini tesbit edebilmek mümkün değildir. "U" biçiminde bir kitle içinde toplanan harem bölümü üç katlı olup dış sofalı, eyvanlı, çift köşk odalı bir tasarım sergiler. En eski örneğine Topkapı Sarayı'nda Fâtih Sultan Mehmed dönemine ait Hazine Dairesi'nde rastlanan ve XVII. yüzyıldan itibaren İstanbul çevresinde terkedilmeye başlanarak Anadolu'da ve Rumeli'de yaşatılmasına devam edilen dış sofalı ev tasarımı, bu konakta oldukça simetrik bir düzenleme ile ortaya çıkmaktadır. Yapı sokak cephesinde köşk odaların çıkmasıyla, avlu cephesinde de minyatür birer köşk niteliğindeki şahnişinlerle zenginleştirilmiştir. Ahşap çatıklı duvarlarda dolgu malzemesi olarak tuğla kullanılmış, kuzeydeki avluya açılan sofaların revakları ile eyvan revakları ise bağdâdi tekniğinde yapılmıştır.

Güney yönündeki sokaktan dikdörtgen açıklıklı mütevazı bir kapı ile girilen basık tavanlı, taş döşeli zemin katta dinlenme sekileri, seyislerle ahır uşaklarının odaları ve ahırlar yer alır. Giriş dışında bütünüyle sokağa kapalı olan bu kat, göğüslemelerle takviye edilmiş ahşap direklerden meydana gelen bir bölümle avluya açılır. Zemin kat gibi basık tavanlı olan birinci katta kışık odalarla hizmetkâr odaları bulunmaktadır. Güneybatı ve güneydoğu köşelerinde simetrik bir

Çakır Ağa Konağı ve konağın köşk odalarından birindeki tavan ve duvar süslemeleri - Birgi / İzmir

şekilde yerleştirilen odalar, demir parmaklıklı dikdörtgen pencerelerle aydınlatılmıştır. Bu odaların arasına, Osmanlı baroğuna has birleşik kemerlerden meydana gelmiş bir revakla sofadan ayrılan, aynı türde pencerelerin görüldüğü sedirli bir eyvan kondurulmuştur. Birinci kat sofasının ahşap direkleri arasında korkuluklar uzanmakta, simetri eksenindeki açıklığı da avlu yönüne doğru bir şahnişinle genişletilmiş bulunmaktadır.

Birinci katın mimari ayrıntı ve süslemeleri bakımından oldukça sade tutulmasına karşılık, yüksek tavanlı ikinci katın, özenli işçiliği ve göz alıcı bezemesiyle dikkat çektiği görülmektedir. Bu katın sofasında ahşap direklerin göğüslemeleri barok üslûpta yalancı kemerlerle gizlenmiş, birinci kattaki şahnişinin üzerine de biraz daha ileri çıkan bir ikincisi oturtulmuştur. Sofanın çevresinde, dik açılı iki eksene göre simetrik olarak yerleştirilmiş dört oda ve bunların aralarında da üç eyvan yer almaktadır. Sokak cephesindeki iki köşk oda ile aralarındaki eyvan, eğri eliböğründelere dayanan çıkıntılarla genişletilmiş, çift sıra pencerelerle ışıklandırılmıştır. Dikdörtgen olan alt sıradaki pencereler ahşap kepenkler, korkuluklar ve kafeslerle, basık kemerli olan tepe pencereleri ise camları renkli çift cidarlı alçı revzenlerle donatılmıştır. Eyvanlarda olduğu gibi odalarda da sedirlere yer verilmiş, ayrıca güneydoğu köşesindeki köşk oda hariç diğerlerine birer ocak yapılmıştır. Pahlanmış köşelerden girilen bu odalar, geleneksel Türk evlerindeki mekân düzenlemesinin belli başlı bütün unsurlarına sahip olmalarının yanında Osmanlı baroğuna has üslûp özelliklerini de en belirgin biçimde yansıtırlar. Oymalı ve boyalı ahşap kapı kanatlarında, cepheleri kıvrımlı yük-lüklerde, aynı kıvrımlı hattı izleyen raf-larda, tavanlarda dikdörtgen panolara (kitâbelere) ayrılmış bulunan sıvalı yüzeylerdeki kalem işlerinde hep bu geleneksel-yenilikçi kaynaşması ve barok üslûbun bütünlüyci etkileri görülmektedir. Özellikle iki köşk odada yük-lüklerle tavan arasındaki, köşelere doğru silindirik bombeler yapan duvar yüzeylerine resmedilmiş olan İstanbul ve İzmir panoramaları, yapıyı geç devir halk resmi açısından da ilginç hale getirmektedir.

Konağın oldukça farklı görünümüler arzedene sokak ve avlu cepheleri, hareketli kitleleri ve uyumlu oranları ile dikkat çeker. "Her katta "U" şeklinde avluyu kuşatan açık sofaların meydana getirdiği

iç cephede üstüste bindirilmiş şahnişinler, merdivenler ve bağdâdi kemerlerin oluşturduğu revaklar hareketliliği sağlayan başlıca unsurlardır. Sokak cephesinde ise ikinci kattaki köşk odalarla bunların arasındaki eyvana ait kavisli eliböğründelerle ve çift sıra pencerelerle donatılmış çıkıntılar dikkat çekmektedir. Sağır bırakılmış olan zemin kat duvarları ile sınırlı sayıda pencerenin yer aldığı birinci kat duvarlarında sıva üzerine, Anadolu Türk mimarisinde en erken örneklerine Selçuklu devrinde rastlanan, muhtemelen Antikçağ mimarisinden mülhem kesme taş örgü görünümünde boyama yapılmış, böylece kale duvarı izlenimi verilen bu kısmın üzerinde, renkli kalem işleriyle ve bol miktarda pencereleriyle ileri doğru çıkan ikinci katın daha ihtişamlı durması sağlanmıştır.

Çıkmalarda, pencerelerden artakalan alanlar dikdörtgen panolara taksim edilmiş, bunların içi Osmanlı barok üslûbuna has süsleme unsurları ile doldurulmuştur. Hemen bütün Batı Anadolu'daki benzer örneklerde olduğu gibi mavi, sarı ve koyu yeşil tonların hâkim bulunduğu bu süsleme unsurları arasında, özellikle içi somaki görünümü verecek şekilde boyanıp "S" ve "C" kıvrımlarıyla çerçelenmiş beyzî madalyonlar, girlandlar, çiçek demetleri ve vazolar göze çarpmaktadır. Çıkmalarn arasında kalan sağır duvar yüzeyleri ise kıvrımları başarılı biçimde gölgelendirilmiş perde resimleriyle tezyin edilmiştir.

Mimari ayrıntıları kadar süsleme programı açısından da geleneksel Türk mimarlığı ile Batı kökenli unsurların ustaca kaynaştırıldığı Çakır Ağa Konağı, Osmanlı baroğunun sivil mimari alanındaki en başarılı örneklerinden birini teşkil etmekte ve söz konusu üslûbun İstanbul dışındaki yerleşmelerde de benimsendiğini açıkça göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

R. M. Riefstahl, *Cenubi Garbi Anadolu'da Türk Mimarisi*, İstanbul 1941, s. 25, lv. 43-46; Mehmet Gül, *Birgi Tarihi ve Turistik Değerleri*, İstanbul 1960, s. 18; Sedat Hakkı Eldem, *Türk Evi Plan Tipleri*, İstanbul 1968, s. 71-72; a.mlf., *Türk Evi*, İstanbul 1984, tür.yer.; a.mlf., "Birgi'de Çakır Ağa Konağı", *Türkiyemiz*, sy. 1, Ankara 1970, s. 11-15; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London 1971, s. 435-437; Metin Sözen, *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 332-333, lv. 751-756; "Birgi Çakır Konağı", *Rölevé*, sy. 11, İstanbul 1977, s. 18-32; Ö. Erektiren, "Birgi ve Çakırağa Konağı", *Hayat Tarih Mecmuası*, 1/3, İstanbul 1971, s. 42-47; Besim Darkot, "Birgi", *IA*, II, 634.

M. BAHANAN

ÇAKIRCIBAŞI

Osmanlı sarayında av işleriyle uğraşan yüksek rütbeli görevlilerden çakırcıların ve şikâr ağalarının amiri.

Eski Türk ve İslâm devletlerinde önemli bir yeri olan avcılık Osmanlılar'da da mükemmel teşkilâtı olan bir kuruluştur. Bu teşkilâtın çeşitli görevlileri vardı. Bunlardan çakırcılar, padişah ava gittiğinde ellerinde ava alıştırılmış doğan türünden büyük, yırtıcı çakır kuşlarını tutarlar ve av için kullanırlardı. Çakır avın üstüne salanlara "çakır salan" denirdi. Bunlar kendi aralarında baş çakır salan, ikinci, üçüncü... yedinci çakır salan gibi bir sıralamaya tâbi tutulurlardı. Özellikle XVI. yüzyıl boyunca avcılıkla ilgili görevlilerin sayısı artmış, bunlar çakırcıbaşı, şahincıbaşı, atmacıbaşı ve doğancıbaşı gibi ağaların emri altında toplanmışlardı. IV. Mehmed zamanına kadar doğancıbaşının ve doğancıların görevi Enderun'da, diğerlerinininki Bîrûn'da idi. Bütün şikâr ağalarının en yüksek rütbelisi olan çakırcıbaşı Fâtih'in teşrifat kanunnamesinde, av seferleri sırasında padişahın yanında yürüme hakkına sahip rîkâb* ağaları arasında çaşnigîr*başından önce, mîrâhur*dan sonra zikredilmektedir. XVI. yüzyılda ulufesi 160 akçe idi ve dış hizmete genellikle beylerbeyi olarak çıkardı. Yerine şahincıbaşı, onun yerine de atmacıbaşı tayin edilirdi.

Taşradaki çakırcılar dağlarda çakır yuvalarına çıkıp çakır yavrularını toplar, bunları av için yetiştirirlerdi. Bu hizmetlerini karşılık vergiden muaf tutulurlar ve timar* tasarruf ederlerdi. Padişahların

Çakırcıbaşı
(Gastellan
Histori
Tahtureks)